

ritiæ temporibus ludis scholaribus deputati, variarum studia doctrinarum nequaquam in se admittunt, sed inexercitati et invalidi, veluti stolidi et insensata animalia, a profunda et multiplici rerum indagine rejiciuntur; de quibus merito supradictum proverbium cantatur. Et quoniam propriis huic arti cibis ipsi athletæ vescebantur, sicut erant coliphia, unde scilicet et vires auferentur et corporis habilitas industriaque non periclitaretur, idcirco subsequitur in eodem proverbio quod etiam impensæ perdantur quæ in debite negligentibus et minime aptis ingeruntur. Nonnulli ceroma intellexerunt esse artificium quoddam juxta morem antiquum pingendi, cui, ne facies et pulchritudo picturæ vetustate temporis aboleretur, ceræ mixtura apponebatur, modico igni huic temperamento adjecto, ut æqua mensura colorum ceræque concordante, nec venustas et gratia coloribus nec ceræ perspicuitas deesset. Hoc genus pingendi etiam a Boetio viro doctissimo commemoratum adhuc suo tempore vigiisse dubium non est.

A Quadam igitur inflexione nominis adducti sunt qui hoc senserunt esse ceroma, ut verbi gratia sicut homo ab humo, ita ceroma a cera originem ducere existimetur. Sed hoc non satis prudenter intellectum, etiam ipse sensus manifestat. Quamobrem superior expositio, quæ et securior atque secretior antiquiorque judicatur, vobis credo satisfaciet, nugasque varie commentantium apud vestram prudentiam exstinguet. Hoc de parva re sine fraude apud judicium prudens vestrum disposui, charissime virorum; oroque vestram ingenuam prudentiam ut fastidiosorum supercilia declinantes, apud vos contineatis quæ fidelis animus et amici non frivola charitas transmisit. Cæterum placeat me salva stabilitate amicitia hoc quod elegeritis, sicut postulo, vestris scriptis edoceatis. Nolo enim nec garrulitatis improbitatem incurrere, nec rursus taciturnitatis nota in his quæ efferenda sunt juste damnari.

VI.

APPARITIO SANCTI MICHAELIS ARCHANGELI

IN PARTIBUS OCCIDUIS,

HOC EST IN MONTE TUMBA IN GALLIA.

Scripta ab auctore anonymo ante sæculum X.

(Ex Mabillonio, Acta Sancti. ord. sancti Benedicti.)

OBSERVATIONES PRÆVIÆ.

Non ab re fuerit paulum digredi extra metas, ut locum demus celebri sancti Michaelis apparitioni, quæ rebus ordinis nostri non parum attulit splendoris. Hæc quippe occasionem præbuit exstruendo per insigni monasterio *sancti Michaelis in monte Tumba*, seu in *periculo maris* dicto, quod Richardus primus Nortmannorum dux monachis Benedictinis concessit, exclusis ob vitam solutiorem clericis, qui montem ante a monachis occupatum incolebant. Auxit loci famam et frequentiam religio monachorum, qui in angusta montis abrupti crepidine magnificam condere basilicam, ducentorum et triginta octo pedum longitudine, altitudine centum supra triginta quinque; regulares autem ædes paulo infra circum basilicam, quibus accessit in declivi montis latere aquilonari oppidum, patroni sui præsidio et situ loci firmissimum adversus Gallia hostes munimentum. Istuc voti causa frequentes ex universa fere Europa concurrunt peregrini: quos inter Gallia reges non pauci, nempe Ludovicus VII et sanctus Ludovicus, Philippus III, Carolus VI, Ludovicus XI, adeoque Henricus II Angliæ rex, suam loco præsentiam exhibere dignati sunt. Istic Ludovicus XI jam dictus sancti Michaelis equestrem ordinem instituit, cujus generalia comitia quotannis eodem convocari diu moris fuit. Guillelmus Major Andecavorum episcopus electus anno 1291, Colinum quemdam removit ab incesta consuetudine, ea pœna imposita, quod ipse in die Pentecostes publice in ecclesia sua peram et

C baculum a sacerdote, ut moris est, acciperet, inde iturus nudis pedibus ad montem beati Michaelis in monte Tumba: qui sacerdos exponat ibidem populo causam, quare dictus Colinus sic vadit in montem beati Michaelis, et quod sit ei ex parte nostra injunctum in pœnam dicti publici incestus, inquit Guillelmus ipse in libro de Gestis suis, cap. 19, tomo X Spicilegii Acheriani.

2. Tempus factæ apparitionis revocant loci veteres chartæ ad annum 708; ecclesiæ vero a sancto Autherto constructæ dedicationem ad annum insequentem, cum Childebertus tertius Francis imperabat. Rodulfus Glaber in Vita Roberti regis ecclesiam beati Michaelis laudat, quæ, inquit, constituta in quodam promontorio littoris Oceani maris, toto orbe nuncusque habetur venerabilis. Sane Edelredus Angliæ rex, teste Willelmo Gemeticensi monacho, in lib. v, cap. 4, quæ satrapis suis regio præcepit, ut euntes totam Nortmanniam rapinis et incendiis exterminarent, solummodo archangeli Michaelis monti parcerent. Quinetiam Angliæ præcæles in Oxoniensi concilio statuerunt, anno 1222, quod ut dedicatio sancti Michaelis in monte Tumba a rectoribus ecclesiarum devotissime celebraretur: quod in tota provincia Lugdunensi secunda et plerisque aliis Gallicani regni ecclesiis olim observatum.

3. Qui subjectam apparitionis et dedicationis historiam descripsit auctor anonymus, vixit paulo post id temporis quo res contigit, certe antequam

istuc inducerentur monachi, hoc est ante annum 960. Et quidem codex noster Sancti Germanensis quo usi sumus, scriptus fuit jussu Adraldi, anno 1060 abbatis cœnobii sancti Germani de Pratis, uti faciunt fidem hi versus ab Ingelardo monacho exscriptore exarati :

Abbatis domni nuda probitate decori
Adraldi, monachus quidam prior arte modestus.
Libris intentus, horum reparator amœnus
Sigwinus, scribi librum præceperat istum.
Quem si quis tulerit, maleficus sine peribit.
Hunc Ingelardus decoravit scriptor honestus.

Præter hanc anonymi lucubrationem, est et alia ejusdem argumenti scriptio in bibliotheca cœnobii sancti Michaelis, quibusdam locis interpolata.

INCIPIIT

DE APPARITIONE S. MICHAELIS.

CAPUT PRIMUM.

Regnante Childeberto rege apparet sanctus Michael in Gallia, Synagogæ quondam, nunc Ecclesiæ patronus.

Postquam gens Francorum Christi gratia insignita longe lateque undique per provincias superbiorum colla perdomisset, Childeberto rege monarchiam totius occidentis et septentrionis, necnon et meridiei partis strenue gubernante, quia omnipotens Deus non solum in omnibus gentibus, verum etiam in omnibus mundi quem ipse fecit subjectorum spirituum partibus principatur; beatus archangelus unus ex septem in conspectu Domini semper assistentibus, qui etiam et paradisi præpositus salvatorum animas in pacis regione collocaturus legitur, post eam manifestationem qua se in monte Gargano ad adorandum ac glorificandum quomodo et qualiter voluit, sicut in scriptis habetur, ostendit; his, ut comprehensum est, per beatum archangelum patris, illuminatis Christi gratia cunctis gentibus, in orientibus Romanicæ partibus accipe quibus sese indicis manifestare idem beatissimus princeps civium superiorum voluerit præsulem occidentalium populorum: ut qui quondam benedicto in patriarchis populo Israelitico defensionis attribuerat opem, ipse custos existeret ac prævius vocatis illis per adoptionem. Namque legitur in visione Danielis prophete dicente eidem angelo: *Nemo est adjutor meus in omnibus his, nisi Michael archangelus princeps vester* (Dan. 10, 21). Princeps, inquit, vester, populi videlicet Judæorum. Christo vero Domino in propria venienti, atque a suis non recepto, quin potius prodito, ipso ad Patrem remeante, dum aboletur observatio prisce legis, constabatur annuntiationis evangelicæ admirabile sacramentum, dum exeunte per omnem terram sono apostolorum, cæremonie transferuntur sacrorum per ministeria angelorum. Aiunt etenim historie ecclesiasticæ quod post passionem et ascensionem Domini ad cœlos, post diu expectatam Israelitarum

plenitudinem, cum appropinquaret tempus desolationis civitatis et templi quam Salvator sacro venturum prænuntiaverat eloquio cum fletu humanitatis, Ecclesia apud Hierosolymam monitu Divinitatis per cunctum orbem gentibus evangelizatura diffunditur. Cumque congregatus undique ex omnibus locis populus Paschalis festivitatis præstolaretur diem, sacerdotibus solitas excubias observantibus, voces subitas vigilas audivit dicentes: Migremus ex his sedibus. Voces vero subito per angelos emissæ, quæ enuntiaverunt beatorum spirituum demigrationem, angelicum ministerium insinuarunt ad Ecclesiam gentium transferendum. Ex quibus patenter insinuat quod beatus Michael archangelus ministerium quod exercuerat in Dei quondam populum, eundem sortitus sit apud gentium electionem. Hæc ita esse devotio credit fidelium propter ostensionem signorum. Notum enim se fieri voluit mortalibus ætatis nostræ temporibus, quo se humanum genus in electorum spirituum societate cognosceret devocatum. Denique advertendum est quo mysterio locum mortalibus præviderit in partibus occiduis, ubi ex omni orbe confluit veneranter angelicum imprecatum subsidium religiosa multitudo fidelium.

CAPUT II.

De situ loci.

Illic igitur locus Tumba vocatur ab incolis, ideo quod in morem tumuli quasi ab arenis emergens in altum, in spatio ducentorum cubitorum porrigitur, Oceano undique mari cinctus locus, angustum admirabilis insule præbet spatium inter ostia situs, ubi immergunt se mari flumina Segia [Al., Sei; vulgo Sée], necnon et Senuna (Selune); præbens quoque habitantibus hinc inde non breve nimium spatium. Longitudine vero ac latitudine a radice qua prominet non multum distat (ut conjicitur) ab eo opere quo salvatum, imo servatum est humani generis incrementum (Id est, arca Noemi). Qui ab Abrincatensi urbe (Avanches) sex distans millibus, occasum prospectans, Abrincatensem pagum dirimit a Britannia. Nulla ibi exerceri valet actio mundalis; his solis congruus exstat locus, qui Christum sedule venerari disponunt: et hos suscipit, quos ad æthera ardens virtutum amor evehit. Copia tanta piscium ibidem reperitur, quæ plerumque fluminum marisque infusione congeritur. Procul vero cernentibus nihil aliud fore quam spatiosa quædam, imo speciosa turris videtur. Sed et mare recessu suo devotis populis bis inde desideratum iter præbet beati petentibus limina archangeli Michaelis, qui primus locus, sicut a veracibus cognoscere potuimus narratoribus, opacissima silva claudabatur longe ab Oceani (ut æstimatur) æstu millibus distans sex, altissima præbens latibula ferarum. Et quia secretiora cœli per contemplationem subtilita-

* Mons Garganus sexto milliari distat a Siponto novo seu Manfredonia, Apuliæ urbe maritima, Gelasio I summo pontifice sancti Michaelis archangelii apparitione et cultu consecratus.

^b Montem ad duas Tumbas appellant Odo abbas Gnanuoliensis in epistola ad Adelmodum, et alii

quidam, ob duas videlicet montis crepidines, de quibus infra. Hic mirari subit audaciam pseudo-chronologi sub nomine et larva Lucii Dextri, qui hæc omnia ad Hispaniam detorquet, ad annum Christi 526.

^c Codex Chesnianus habet: ab Oceano (ut æstimatur) octo millibus distantibus, etc.

tis rimari volentibus gratissima esse solent remotiora eremi loca, inibi olim inhabitasse comperimus monachos, ubi etiam usque nunc duæ exstant ecclesiæ a priscorum manu constructæ. Nam ipsi monachi ibidem Domino servientes dispensatione cuncta regentis Dei sustentantur, presbytero quodam de villa quæ dicitur Asteriacus (*Beauvoir*) taliter eis ferente auxilio. Nam ut illis sine quo humana non potest exigi vita, deerat victus, fumo signifero discurrente altaque cœli petente, onerabat asellum dapibus dilectione vera farcitis : sicque duce invisibili prævio, per loca ibat in via, ac redibat ferens Domini jussa illisque necessaria. Sed quia hic locus Dei nutu futuro parabatur miraculo sanctique sui archangeli venerationi, mare quod longe distabat paulatim assurgens, omnem silvæ magnitudinem sua virtute complanavit, et in arenæ suæ formam cuncta redegit, præbens iter populo terræ ut enarrentur mirabilia Dei. Jam vero ad illud veniendum est, qualiter idem beatorum princeps spirituum angelica revelatione dedicaverit prædictum locum.

CAPUT III.

De constructione loci per angelicam revelationem.

Quodam tempore cum religiosissimus et Deo amabilis præfate urbis antistes Authbertus nomine sopori sese dedisset, admonitus est angelica revelatione, ut in jam dicti summitate loci sancti construeret in honore archangeli ædem : ut cujus celebrabatur veneranda commemoratio in monte Gargano, non minori tripudio celebraretur in pelago. At sacerdos dum revolvit illud apostoli, *Probate spiritus si ex Deo sunt* (I Joan. iv, 1), iterata est admonitio visione, quo perficeret quod jubebatur. Et quia spiritus prophetarum non semper est prophetis subjectus, distulit adhuc præsul constructionem, sed adhibuit intercessionem, quatenus istiusmodi negotium Domini nostri Jesu Christi simulque beatissimi archangeli agnoscere valerit liberationem. Contigit per idem tempus ut taurum cujusdam, quem furtim quidam instinctu pravitatis subtraxerat, in ejusdem deponeret saxi cacumen, ut dum is qui amiserat juvenicum, reperiendi amitteret spem, turpe latrunculo lucrum efficeret ex eodem. Interea tertia admonitione venerandus pulsatur episcopus austerius, ut qui non acquieverat bis admonitus, locum adiret celerius, a quo tamen se sciret egrediendum nullatenus, priusquam perficeret quod fuerat jussus. Ad cujus fidei confirmationem monstratur etiam ibidem usque in præsens petra quasi digito hominis inscripta, super quam memoratus episcopus resedit, quousque opus ad finem adduxit. Percunctanti igitur episcopo qui ædificationi congruus posset videri locus, angelica in hunc modum est responsione dictatum, ut loco eo ædificaretur ædes, quo inerat taurus abscon-

^a Nempe una in honorem sancti Stephani protomartyris, alia in honorem sancti Symphoriani, quæ amplius non exstant.

^b Non Camaraci, ut putavit Baronius, cognominis Authberti longe ante Camaracensis episcopi vocabulo deceptus.

ditus et religatus. Cumque de loci requireret amplitudine vel quantitate, eisdem cognovit responsis ædificationi cum debere statuere modum, quem videret juvenicum in circuitu protrivisse. Post hæc jussum est ut suo præreptus domino restitueretur taurus. Venerabilis ergo episcopus, de visione certissimus, cum hymnis et laudibus prædictum locum ingressus, exercere imperatum opus aggressus est : congregataque rusticorum maxima multitudine locum purgavit, atque in spatium complanavit : in cuius medio duæ præeminebant rupes, quas operantium multorum movere non poterant manus, nec a suo divellere statu. Qui cum diu hæcerent, nec omnino quid facerent invenirent, nocte insecta visio apparuit cuidam homini nomine Baino in villa quæ dicitur Icius (*Huynes*), qui duodecim filiis amplius magnam inter suos tenebat dignitatis gloriam. Ille ergo per visum monitus ut cum laborantibus et ipse labori insisteret, festinus ad locum cum filiis venit, impleturus quod fuerat jussus. Quo cum pervenisset, fretus auxilio sancti Michaelis archangeli, quod humana non poterat virtus, mirum in modum tam facile molem tantæ magnitudinis removit, ut nullum pondus inibi esse videretur. At omnes in commune laudantes Deum sanctumque archangelum Michaellem, cepto attentius insistebant operi. Cumque jam dictus episcopus de magnitudine construendæ fabricæ adhuc dubius cogitaret, nocte media, sicuti quondam Gedeoni in signum victoriæ, ros jacuit super verticem montis ; ubi autem fundamenta locanda erant, siccitas fuit, dictumque est episcopo : Vade, et sicut signatum videris, fundamenta jace. Qui statim omnipotenti Deo gratias agens, sanctique implorans archangeli Michaelis auxilium, exurgens gaudens et lætus opus illud aggressus est.

Exstruxit itaque fabricam non culmine sublimitatis celsam, sed in modum cryptæ rotundam, centum (ut æstimatur) hominum capacem, illius in monte Gargani volens exæquare operam, in modum prærupti silicis angelico apparatu facta terrigenis ad laudem et gloriam Dei habitatione : manifeste docens semper in cœlestibus divini muneris opem esse poscendam, altoque contemplationis intuitu penetrare ætheris astra, non terrenis limosisque paludibus rotantia hominum ponere corda. Quod cum post non multum tempus esset opem ferente Deo ædificatum, viro Dei Authberto episcopo manente anxio, proinde quia cernebat sibi deesse sancti archangeli pignora, beatus eundem sacerdotem Michael admonuit, uti fratres celerrime usque ad locum quo memoria venerabiliter colitur sanctissimi archangeli, dirigeret in Gargano, et eam quam angelo patrocinante referrent benedictionem (*Id est, munus*), cum summa exciperet gratulatione.

^c Hic certe locus erat agendi de impressione illa, qua Michael Authberti cunctabundi caput ad penetrationem usque percussisse dicitur.

^d Nimirum Bainus cum duodecim filiis. Et tamen vulgi traditio fert, infantem unum impulsu pedis id præstitisse.

CAPUT IV.

Qualiter a Gargano sit sanctum delatum pignus.

Interea missi nuntii adeunt locum : qui benignissime ab abbate loci illius suscepti vestibisque mutati , ac tanti itineris fatigatione sublevati, cuncta quæ suæ contigerant regioni, simulque ad quod venerant pandunt. Quæ verba cum ipsius loci ^a abbas suo retulisset antistiti, uberrimas omnipotenti Deo laudes uterque retulit, qui pro lapsis naturæ fragilitate terrogenis assistentium sibi ministrorum dignatur præbere suffragium. Hinc cum qua decebat veneratione sumptis a loco pignoribus, quo beatus archangelus sui memoriam fidelibus commendaverat, partem scilicet rubei pallioli quod ipse memorandus archangelus in monte Gargano supra altare quod ipse manu sua construxerat, posuit, et partem scilicet marmoris supra quod stetit, cujus ibidem usque nunc superexstant in eodem vestigia, jam dictis fratribus usque ad sacrum locum referenda contradidit, conditione interposita, videlicet ut quos una angelicæ revelationis sociaverat causa, una quoque æternaliter necteret connexio charitatis.

CAPUT V.

De adventu reliquiarum [Al., De exceptione angelici patrocinii.]

Summi interea nuntii repedantes, post multa itineris spatia, ad locum quo digressi fuerant, ipso die quo fabrica completa est in monte jam dicto in occiduis partibus, quasi novum ingressi sunt orbem, quem primum veprium densitate reliquerant plenum. Quo dum appropinquant, sacerdos Domini Autbertus occurrens cum multis laudibus, cum cautis spiritalibus, cum ineffabili gaudio omnium in sacro monte angelica mortalibus devehit profutura præsidia. Dici vero non potest quantum in adventu (ut ita dicam) angeli circumjacentes provinciæ gavissæ sunt lætitia et gaudio : quippe quia sibi divinitus providebant inæstimabile supernum tribui donum, in hoc quod beatum Michaellem archangelum cœlestis militiæ principem merebantur obtinere signiferum; cognoscentes etiam signa et mirabilia quæ Dominus per ministrum suum operatur mortalibus, ita ut per hujus itineris spatia duodecim cæci illuminati, pluresque diversis infirmitatibus acti pristinæ sunt redditæ sanitati. Et quod his addendum est, mulier quædam orbata luminibus, de villa quæ dicitur Asteriacus, dum prosequitur pretiosissima munera summi archangeli Michaelis, mox ut attingit planitiem arenæ maris ^b divinitus factum recepit visum, admirans se de tenebris subito in lucem

^a Nunc locum occupant sexdecim canonici sæculares, quos Garganicos vocant.

^b Nunc locus a lumine feminæ restituto vocatur *Beauvoir*, qui olim Asteriacus.

^c Nihil hic de ritu dedicationis ab ipso Christo Servatore, (ut ferunt) celebrato, ino Autbertus ipse locum dedicasse dicitur infra cap. 7.

A mutatam. Sed et usque hodie per summum ministrum suum hæc eadem Dominus quotidie ad laudem et gloriam nominis sui in eo loco operari non desinit.

Igitur eo die, quod est xvii Kalend. Novembris, veneranda completa templi dedicatione ^c, vir Domini Autbertus postquam sagaciter omnia sub ordine disposuit, officia quoque servientium clericorum ^d constituit, deputans hos inibi sub numero consistere duodecim, qui legitimis observationibus perpetualiter in beatissimi Michaelis archangeli persistenter famulatu, quamvis non ejusdem numeri in eodem loco a successoribus beati viri sint clerici constituti. Simul etiam de episcopo suo eidem loco a serventibus villas contradidit, videlicet jam dictam villam Icium (*Huyne*) et Genitium (*Genet*).

CAPUT VI.

De obtenta aqua per angelicam revelationem.

B Interea idem præsul cuncta pervidens congruo patrata ordine, hoc unum quod poterat valde videri difficile, a sancto censuit expetendum archangelo, aquæ scilicet elementum, sine quo constare nequit vita mortalium. Super hoc ergo Domini nostri Jesu Christi simulque sancti archangeli dum expetit simul cum grege sibi commisso auxilium, ut qui quondam produxerat sitienti populo de petra poculum, ipse a servis suis amovere dignaretur aquæ penuriam; tandem angelica ostensione locum didicit, ubi in prærupto silice dum concavum foramen exciditur, mirum in modum aquarum mox abundantia reperitur, quæ possit habitantibus competentem præbere usum. Eadem vero aqua profluens quod sit haustu salubris, multis est ostensum modis. Celerem namque fert febricitantibus operem, quoties desiderium provenerit sumendi ^e.

CAPUT VII.

De miraculis in eodem loco patratis!

C Apud beati vero basilicam archangeli, ipso opitulante virtutes efficiuntur innumera: illuminantur namque ibidem cæci, gressum recipiunt claudi, merentur auditum surdi, fugantur ex obsessis corporibus spiritus immundi, Domino Deo nostro præbente auxilium per ministerium angelorum. Autbertus autem præsul venerabilis quia memoratum locum sub honore sanctissimi dedicaverat archangeli Michaelis: alias vero quæ nunc videntur in undenarium crevisse numerum, crescente devotione et amore, fidelium exstruxit manus, ubi divina præstantur beneficia, adjuvante Domino nostro Jesu Christo.

^d Odo abbas Glannafoliensis in epistola ad Agelmodum Cenomannicum episcopum de inventione vitæ sancti Mauri, meminit ^e cujusdam clerici qui Petrus vocabatur, qui Romam ex pago Abrincatino de loco sancti Michaelis qui ad duas vocatur Tumbas perrexit.

^e Hactenus codex noster.